

"הבנק של המינהל-העצמי היהודי" בגטו טרזיינשטאט - ד"ר מרגלית שלאין

המטרות הגרמניות בהקמת הבנק בגטו טרזיינשטאט:

- הגרמנים היו מעוניינים להציג את טרזיינשטאט כעיר "אזרחית" "נורמלית".

- הקמת בנק המינהל-העצמי היהודי (Bank der juedischen Selbst-verwaltung) ב-1 בינואר 1943, נועדה לשוות לעיר חזות של עיר תקינה, אשר תושביה, אפילו אם נכלאו לתקופת המלחמה, עדיין נהנים מזכויות אזרח מלאות. לכאורה, הופקדו כספים ב"חשבונות האישי" של "תושב" טרזיינשטאט, כשלמעשה לא ניתן היה למשוך כסף מהחשבון.

- הבנק נועד גם לקבל את ההעברות הכספיות שנשלחו מבחוץ לאסירי המחנה באישור ה-ס"ס, שהועברו למפקדת המחנה. על המוטבים היה לאשר אישית את קבלת הכסף, למרות שהכסף לא שולם להם במזומן ורק נרשם לזכותם בחשבון החיסכון שלהם בבנק.

"המערכת הבנקאית"

ב-12 במאי 1943, במסגרת אזורחה כביכול של העיר, החלה פעילותו של הבנק בבנין העירייה הישן של טרזיינשטאט. אסירי הגטו, קבלו "תשלום חודשי" לפי שישה תעריפי שכר, החל מזקן-היהודים בראש ועד ל"מטופל" הזקן ביותר שאינו עובד, שקיבל תשלום תמיכה חודשי. כל התשלומים היו ב"קרונות טרזיינשטאט" שהוכנסו למחזור ב-12 במאי 1943. הרשות הממונה עשתה זאת כדי להציג משק כספי נורמלי כביכול.

"שטרות הכסף", היו קרונות (כתרים) של טרזיינשטאט, שצוירה עליהם בצד אחד דמותו של משה רבנו בעל חזות של יהודי ממזרח-אירופה הנושא את לוחות הברית ובצד שני מגן דוד וחתימתו של יעקב אדלשטיין, זקן-היהודים בטרזיינשטאט, שהיו למעשה חסרי כל ערך.

53,000,000 השטרות הודפסו בבית הדפוס של הבנק הממלכתי בפראג. השטרות במחזור היו ברצף מספרים סידוריים, בערכים של : 1, 2, 5, 10, 20 ו-100 קרונות טרזיינשטאט.

ב-26 ביוני 1943, מונה ד"ר דזידר פרידמן, כמנהל הבנק של הגטו. הוא נבחר על-ידי הגרמנים בשל היותו נכבד יהודי מפורסם מווינה ומהימן. מאותן הסיבות, מינו הגרמנים את ד"ר פראנץ ויידמן מפראג, כמבקר ויועץ הבנק.

ניהול הבנק למעשה הופקד בידי בעלי ניסיון בנקאי. בראשם עמדו ד"ר סטפן פופר וממלא-מקומו ד"ר לודוויג היפט, שנעזרו בקארל וייגנר, בד"ר לודוויג ואלר ועוד.

המערכת הבירוקרטית של הבנק

הפעלת הבנק הטילה מעמסה על מינהל הגטו, כי הוא נאלץ להקצות 60 עובדים לביצוע פעילויות סרק בנקאיות. הבנק חויב לנכות כמחצית משכר העובד, שהופקד בחשבון, בעבור כל הוצאות הקיום. מחצית מהנותר נרשמה לזכות חשבונות החיסכון של "תושבי" הגטו, ללא כל אפשרות משיכה, והמחצית האחרת ניתנה לעובד במזומן.

הבנק היה צריך לטפל בלמעלה מ-50,000 חשבונות אישיים, שכולם היו "פעילים" והצריכו רישומים חודשיים בכל אחד מהם, ובמספר פנקסי חיסכון זהה, שמדי חודש היה צריך לרשום בהם את "סכום ההפקדה לזכות התושב". במחזור קבוע הגישו האסירים את פנקסי החיסכון לזקני הבלוקים או ליחידות השכר ואלה בליווי רשימות הועברו לבנק. בבנק נערכה ביקורת על גובה התשלומים, שלאחר מכן נרשמו בפנקסי החיסכון ואז אפשר היה להעבירם לחלוקה לאסירים.

הכספים ששולמו במזומן לא נרשמו בחשבונות הבנק ורק סומנו ברמז על כרטיס החשבון. הסכומים שניתנו במזומן היו בין 50 ל-250 קרונות טרזיינשטאט בחודש. הזיכויים לחשבון החסום היו בהוראות קבועות בשיעור בין 50 ל-400 קרונות.

יהודי הרייך הקשישים שהונו על-ידי הגרמנים לרכוש זכות ל"בתי-אבות" בטרזיינשטאט, תמורת שארית כספם, בחתימתם על "חוזי רכישת מעונות", קבלו באופן חריג "פיצוי" בעבור "החוזים" - מענק חודשי בשיעור של 5 מארק לאיש, שנרשם לזכותם ב"חשבונם הפרטי" בבנק של טרזיינשטאט, אך לא ניתן היה לממשו.

ב-4, בכל חודש, הוגש המאזן החודשי של הבנק למפקדת המחנה עם חומר סטטיסטי רב, שהועברו לפראג ולברלין. מדי פעם נערכו ביקורות של רואה-חשבון מברלין שבא לבקר את הארגון ולבדוק נכונות הנתונים המספריים של מחזור השטרות והסכום שניתן לנפש.

השימוש ב"כסף" הגטו נועד לקניית סחורות ב"חנויות" וכתשלום בבתי הקפה. ואולם בחנויות נמצאה רק הזיבורית שנתרה מהדברים שהוחרמו מבאי הגטו, ולא נמצא להם דורש, ובבתי הקפה אפשר היה להזמין תמורת מספר קרונות רק נוזל כהה שנקרא "תה" או "קפה". שימוש נוסף ב"כסף" היה לרכישת כרטיסי כניסה לאירועים תרבותיים בגטו וכתשלום בעד המקלחות.

"תושבי" הגטו נדרשו "לטפל בזהירות בשטרות הכסף ולשמור עליהם מלכלוך ומזק" והוזהרו שלא להוציא את הכסף מחוץ לגטו, והתריעו בפניהם שהעבריינים יענשו בחומרה.

היוצאים בטרנספורט חויבו למסור לבנק את כל הכסף המזומן שברשותם יחד עם פנקסי החיסכון. במקרים רבים העדיפו היוצאים לתת את המזומנים שלהם לבני משפחה או לידידים שנותרו במחנה, כך ששך המזומנים לנפש, הגיע ל-700 קרונות.

מקומו של הבנק במערכת התעמולה הגרמנית

הבנק מילא תפקיד חשוב בכל ביקור במחנה ונועד להציג בפני המבקרים את חייהם האזרחיים כביכול של היהודים. כל הסיורים במחנה התחילו בביקור בבנק ומנהל הבנק היה צריך לשאת נאום מוכתב על חשיבות הבנק לחיי הכלכלה של המחנה, על מחזור הכספים, על מקורות הרכישה ועל כיסוי המטבע, שהובטח בכספים באותו ערך כספי ב"קרן ההגירה לבוהמיה ומוראביה" בפראג, שמימנה את אחזקת טרזיינשטאט.

כל אסיר במחנה היה חייב לשאת אתו תמיד את פנקס החיסכון, כדי שיוכל למסור לכל מבקר פוטנציאלי מברלין או מוועדה מחוץ לארץ, מידע מיידע על "חסכונותיו".

פעילות הבנק צולמה גם לסרט התעמולה ה"תיעודי" טרזיינשטאט. נראו שם "לקוחות" ליד אשנבי הבנק, פקיד המחתיים פנקס חיסכון וקופאי סופר כסף ומשלם ל"לקוח", "גשם זהב" של שטרות כסף של המחנה מתערבל באוויר ועוד.

סוף המלחמה- הניסיון הגרמני למחיקת העבר

לקראת סוף המלחמה השמידו הגרמנים את פנקסי החיסכון והרישומים בבנק של אלה שנשלחו מהגטו או נפטרו בו, בניסיון למחוק את העבר ואולם לבנק המינהל-העצמי היהודי הייתה עדנה לאחר המלחמה .

סופו המפתיע של הבנק

לאחר שחרור טרזיינשטאט ב-8 במאי על-ידי הצבא האדום, התברר שלרשות "קרן ההגירה לבוהמיה ומוראביה" בפראג, עמדו סכומים גדולים מהרכוש היהודי שהוחרם, ולא הייתה מניעה לממש את כיסוי כספי הבנק ולהחליף את 20,000,000 קרונות טרזיינשטאט שנרשמו בחשבונות החסומים של הבנק בקרונות צ'כוסלובקיות אמיתיות.

המוסדות הצ'כוסלובקים הסכימו לשלם, עד לפירוקו של הבנק באוגוסט 1945, לכמה מאות אסירי טרזיינשטאט לשעבר, שנשלחו למחנות המוות וחזרו לפראג עם סיום המלחמה, את מרבית הסכומים בחשבונות החסומים שעמדו לזכותם. 10,000 מאסירי טרזיינשטאט שנותרו במחנה זכו לקבל מהבנק, סכומים של 1,000 עד 5,000 קרונות שסייעו להם מבחינה חומרית בתקופה הראשונה שלאחר השחרור.